

Research Paper

Physical Characteristics of Historical Houses in the City of Rasht

Hāmed Mohammadi Khoshbin^{1*} , Alirezā Anisi² , Alirezā Gholinejād Pīrbāzāri³

1. Assistant Professor, Department of Architecture, Faculty of Architecture & Art, University of Guilan, Rasht, Iran.

2. Associate Professor, Faculty member of research institute of cultural heritage and tourism, Tehran, Iran.

3. Assistant Professor, Faculty member of research institute of cultural heritage and tourism, Tehran, Iran.

 DOI: 10.22124/GSCAJ.2025.28720.1328

Received: 2024/10/16

Accepted: 2025/11/05

Abstract

In today's extensive constructions, historical buildings are regarded as an obstacle to development and growth, not as a strength and focal point in urban fabrics. This attitude has led to the destruction of many valuable historical structures and the transformation of city's historical fabrics. The study of historical buildings can provide an opportunity to introduce the historic architectural values in addition to identifying the characteristics and patterns of this architecture. Using the historical architecture's characteristics in design of contemporary buildings can lead to the continuity and harmony between the city and architecture. As the first and most important urban use, the house has an important place in historical buildings. This research sought to identify the physical characteristics of historical houses in the city of Rasht. In order to achieve the research objective, in the first section, the research concepts such as physical characteristics in architectural buildings and historical houses were explained by descriptive-analytical method. In the second section, the characteristics and elements introduced in the first section were studied and analyzed in the historical houses of Rasht as a case study. The findings of the research showed that the historical houses of Rasht have specific physical characteristics in their overall form and external facades. These buildings have characteristic elements such as entrances, windows, openings in the external and internal facades, which appear in different ways with varied functions. Semi-open spaces, in addition to their diverse functional and climatic roles, also act as a visual quality influencing the proportions and organization of other facade elements. Along with the variety of surfaces, the physical components of the facades and decorative ornaments have together created a visual richness in the façades of the historical houses of Rasht.

Keywords: Physical Characteristics, Architectural Elements, Historical Architecture, Historical Houses of Rasht.

Highlight

- Systematic examination of the physical characteristics of historical houses in Rasht and analysis of architectural elements to derive generalizable patterns.
- Development of a theoretical framework for identifying the physical components of historical houses and proposing design principles

Extended Abstract

Introduction

The need to construct new buildings in urban development is inevitable. Paying attention to the principles and characteristics of historical architecture in the design and construction of new architectural buildings can both address the existing needs in this field and play a significant role in introducing the historical architecture of the region. Therefore, to create harmony, continuity, and coherence between new architectural buildings and the contextual architecture, it is essential to study the structure, visual fabrics, and physical form of historical

*. Corresponding Author: hm.khoshbin@guilan.ac.ir

architectural buildings. This research sought to identify the physical characteristics of historical houses in the city of Rasht.

Methodology

This research, in the theoretical section, employed a descriptive-analytical method to present a theoretical framework. In this part, by explaining the research concepts, it defines the physical characteristics in architectural buildings. These characteristics can be categorized and studied based on their role, function, and location. In the second section, the physical characteristics obtained in the first part of the research are examined and studied in the historical houses of Rasht. The research data in this section were obtained to extract architectural principles through the "use method" (principles and elements that are most frequently used in the studied samples). The data obtained in this section were categorized using tables and charts and analyzed using descriptive statistics. Finally, by summarizing the findings, the physical characteristics obtained in this research from the historical houses of Rasht were presented.

Results and discussion

In this research, the findings were first introduced as the physical characteristics of the building and architectural facades. Then, architectural elements, including entrances, iwans, walls, openings, and decorations, were studied in more detail. By analyzing the repetitive elements and categorizing them, the architectural principles and criteria of the historical houses in the region were extracted. The key findings can be categorized under the following headings: Location, Building form & Envelope, Open and semi-open spaces, Variety of surfaces and decorations.

The historical houses of Rasht possess distinct physical components that reflect the interaction among architecture, climate, and local culture. These characteristics can serve as patterns for contemporary architectural design to maintain harmony for urban fabrics.

Conclusion

This research emphasized the importance of preserving and studying historical houses as vital components of urban identity. By identifying and analyzing the physical characteristics of historical houses in Rasht, the study highlighted their architectural significance. The findings suggested that integrating these components into modern design practices can help create a harmonious relationship between historical and contemporary urban context. Furthermore, the research advocated for a shift in perspective, encouraging urban planners and architects to view historical buildings not as obstacles but as valuable resources for sustainable and culturally rich urban development.

The findings of the research showed that Rasht's historical houses have specific physical characteristics in the general form and location in the environment. These buildings have characteristic elements such as entrances, windows, openings in the external and internal facades, which appear in different ways with varied functions. Semi-open spaces, in addition to their diverse functional and climatic roles, also serve as a visual quality that influences the formation of proportions and the organization of other facade elements. The variety of surfaces, physical characteristics of façade and decorative ornaments were also observed in creating visual richness in the facades of Rasht's historical houses.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the persons for scientific consulting in this paper.

Citation:

Mohammadi Khoshbin, H. Anisi, A & Gholinejad Purbazari, A. (2025). Physical Characteristics of Historical Houses in the City of Rasht. *Geographical Studies of Coastal Areas Journal*, 6 (4), pp. 1-20.

DOI:10.22124/GSCAJ.2025.28720.1328

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to *Geographical studies of Coastal Areas Journal*. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

مؤلفه‌های کالبدی خانه‌های تاریخی رشت

حامد محمدی خوش‌بین^{۱*}، علیرضا انیسی^۲، علیرضا قلی‌نژاد پیربازاری^۳

۱. استادیار، گروه معماری، دانشکده معماری و هنر، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

۲. دانشیار، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران.

۳. استادیار، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران.

doi DOI: 10.22124/GSCAJ.2025.28720.1328

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۷/۲۵

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۸/۱۴

چکیده

ساخت و سازهای امروزی، به بناهای تاریخی نه به‌عنوان قوت و کانون در بافت‌های شهری که به‌عنوان مانعی برای رشد فیزیکی شهرها دیده می‌نگرند. این اندیشه و نگرش موجب از بین رفتن بناهای ارزشمند گذشته و دگرگون شدن بافت‌های تاریخی شهر می‌گردد. شناخت و مطالعه بناهای تاریخی می‌تواند در کنار شناسایی ویژگی‌ها و الگوهای این معماری، فرصتی برای معرفی ارزش‌های معماری گذشته فراهم نماید و بهره‌گیری از مؤلفه‌های قابل استفاده از آن در طراحی بناهای معاصر می‌تواند منجر به پیوستگی و هماهنگی کالبد شهر و معماری گردد. خانه به‌عنوان اولین و مهم‌ترین کاربری شهری جایگاه مهمی در بناهای تاریخی دارد. این پژوهش به دنبال شناسایی مؤلفه‌های کالبدی خانه‌های تاریخی در شهر رشت است. در این راستا در بخش اول پژوهش به روش تحلیلی - توصیفی مفاهیم پژوهش مانند مؤلفه‌های کالبدی در بناهای معماری و خانه‌های تاریخی تبیین می‌گردد. در بخش دوم پژوهش مؤلفه‌ها و عناصر معرفی شده در بخش اول در خانه‌های تاریخی شهر رشت به‌عنوان نمونه موردی مطالعه و بررسی می‌شوند. یافته‌های پژوهش نشان داد که خانه‌های تاریخی رشت دارای مؤلفه‌های کالبدی مشخص در فرم کلی و موقعیت قرارگیری در محیط (بافت و سایت) هستند. عناصر نما مانند ورودی، جداره و بازو در خانه‌های تاریخی مطالعه شده به صورت‌های مختلف و کارکردهای گوناگون ظهور می‌یابند. ایوان در خانه‌های تاریخی رشت نقشی فراتر از یک مؤلفه کالبدی در ایجاد فضاهای نیمه‌باز و همچنین کارکردهای متفاوت عملکردی و اقلیمی داشته و به‌عنوان یک کیفیت بصری در شکل‌گیری تناسبات و نظم‌دهی سایر عناصر نما تأثیرگذار است. موارد اشاره شده در کنار تنوع سطوح و مؤلفه‌های کالبدی جداره و آرایه‌های تزئیناتی، غنای بصری در نمای خانه‌های تاریخی رشت را ایجاد کرده است.

واژگان کلیدی: ویژگی‌های کالبدی، عناصر معماری، معماری تاریخی، خانه‌های تاریخی رشت.

نکات برجسته:

- بررسی کالبدی خانه‌های تاریخی رشت به صورت موردی و همچنین بررسی عناصر معماری برای مقایسه و تلفیق یافته‌ها برای نتیجه‌گیری
- ساختاری برای شناسایی مؤلفه‌های کالبدی خانه‌های تاریخی برای استفاده در طراحی

۱. مقدمه

نیازها به ساخت بناهای جدید در توسعه شهر، امری گریزناپذیر است. توجه به اصول و ویژگی‌های معماری تاریخی در طراحی و ساخت مطلوب فضاها و کاربری‌های متنوع می‌تواند هم نیازهای موجود در این عرصه را برطرف نماید و هم در معرفی معماری تاریخی منطقه نقش به سزایی داشته باشد. بنابراین برای ایجاد تداوم، پیوستگی بین بناهای معماری جدید و معماری زمینه، بایستی بافت بصری و چگونگی ساختار و کالبد مورد توجه قرار گیرد.

استان‌های جنوبی دریای کاسپین علاوه بر جاذبه‌های طبیعی، دارای معماری تاریخی غنی و ارزشمندی می‌باشند. متأسفانه عدم معرفی مناسب این‌گونه خاص از معماری موجب گردیده است که ویژگی‌های معماری و بناهای تاریخی این منطقه کمتر مورد توجه قرار گیرد. در حالی‌که معماری این منطقه با دارا بودن اصول مشترک با معماری اصیل ایرانی، کالبد و شیوه‌های ساخت متفاوتی از معماری را ارائه نموده است. تراکم بالای بافت شهری و ساخت و سازهای جدید در کنار این بی‌توجهی به بناهای گذشته موجب تسریع تخریب بناهای تاریخی گردیده است. بسیاری از بناهای تاریخی و بافت‌های باارزش شهری در سال‌های اخیر دستخوش تغییرات گسترده شده‌اند. تغییر نگرش در برخورد با بناهای تاریخی و توجه به ویژگی‌ها و اصول معماری گذشته در طراحی‌های جدید می‌تواند به بهبود سیمای شهری و حفظ کالبد معماری منجر شود. برای این منظور در ابتدا بایستی شناختی جامع و اصولی از معماری تاریخی و ویژگی‌های آن صورت پذیرد. هدفی که این پژوهش به دنبال آن است.

معماری شهری و روستایی مناطق مختلف گیلان به لحاظ شکلی در برخی موارد متفاوت هستند (یاران و محمدی خوش‌بین، ۱۳۹۸: ۲۱). در بیشتر پژوهش‌های انجام شده پیرامون معماری تاریخی گیلان بیشتر توجه به بناهای روستایی و معماری بومی بوده و بناهای شهری کمتر مورد توجه قرار گرفته است. مسکن به‌عنوان بزرگ‌ترین کاربری شهری، محل زندگی و فعالیت افراد می‌باشد. بسیاری از ویژگی‌های فرهنگی، ترجیحات زیبایی‌شناسی و نگرش به محیط و معماری در کالبد خانه‌ها تجلی پیدا نموده است. مطالعه این بناها می‌تواند دیدگاه بهتری به ویژگی‌های معماری گذشته برای پژوهشگر و در ادامه اصولی برای طراحی‌های جدید فراهم آورد. بنابراین توجه به ویژگی‌های معماری خانه‌های تاریخی شهر رشت اهمیت بالایی دارد.

هدف اصلی این پژوهش شناسایی ویژگی‌ها و ارائه گزاره‌های نظری از مؤلفه‌های کالبدی خانه‌های تاریخی رشت است. این پژوهش در پی یافتن پاسخ این پرسش است که خانه‌های تاریخی رشت دارای چه مؤلفه‌های کالبدی مشترکی می‌باشند؟ این ویژگی‌ها و مؤلفه‌های کالبدی می‌توانند در تدوین دستورالعمل‌ها و راهبردهای طراحی بناهای معماری جدید براساس معماری تاریخی زمینه استفاده شوند.

۲. مبانی نظری

مؤلفه‌های کالبدی بناهای معماری را می‌توان به ویژگی‌های فیزیکی و کیفی تقسیم‌بندی نمود. منظور از عوامل کالبدی کلیه عناصر و ویژگی‌های فیزیکی سازنده فضای معماری می‌باشد. این عناصر از کلی‌ترین اجزای ساخت مثل عناصر کلان (شکل، فرم، هندسه) عناصر میانی (ترتیب و آرایه، نور و رنگ، مصالح و سازه، علامت و نشانه و نماد، راه) و عناصر خرد (بازشو، درگاه و دروازه، سقف و بام، دیواره، راه پله، آستانه و غیره) را شامل می‌شود (مهدی‌نژاد، صادقی و مسلم، ۱۳۹۶: ۱۲۸).

مؤلفه‌های کالبدی مورد بررسی در بناهای تاریخی را می‌توان به‌صورت زیر دسته‌بندی نمود:

۱- ویژگی‌های تشکیل دهنده فرم

- شکل
- اندازه
- بافت
- مصالح (جنس)
- رنگ

۲- عناصر کالبدی بنا

- ورودی
- فضاها
- نیمه‌باز
- جداره
- بازشو

۳- کیفیت‌های بصری

- تناسبات
- تنوع
- تقارن

۳. پیشینه پژوهش

در حوزه منطقه‌ای گیلان پژوهش‌های مختلفی پیرامون ویژگی‌های شکلی، اقلیمی و همچنین جنبه‌های مختلف دیگر معماری بومی و تاریخی انجام شده است که برخی از این پژوهش‌ها در اینجا توضیح داده می‌شود.

گرچی مهلبانی و دانشور (۱۳۸۹) در مقاله خود با عنوان «تأثیر اقلیم بر شکل‌گیری عناصر معماری سنتی گیلان» ویژگی‌های معماری بناهای مسکونی منطقه را بیان کرده و تصویری کلی از معماری گیلان ارائه می‌نمایند و به شرح اصول و الگوی معماری بناهای مسکونی گیلان با توجه به اقلیم و تأثیر این عامل در شکل‌گیری عناصر معماری می‌پردازد. (گرچی مهلبانی و دانشور، ۱۳۸۹: ۱۳۵)

گرچی مهلبانی و یاران (۱۳۸۹) در پژوهش خود به بررسی راهکارهای معماری پایدار استان گیلان پرداخته و معماری بومی گیلان را به‌عنوان الگویی مناسب برای دستیابی به معماری پایدار در این منطقه معرفی می‌کنند. (گرچی مهلبانی و یاران، ۱۳۸۹: ۴۳)

خاکپور، انصاری و طاهرینان (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «گونه‌شناسی خانه‌های بافت قدیم شهر رشت» به شرح شمای کلی معماری خانه‌های تاریخی، عرصه‌بندی، جهت‌گیری، عناصر کالبدی و اجزای آن‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهند و در انتها به گونه‌شناسی و تفکیک انواع عمده الگوهای معماری مسکونی در بافت قدیم رشت می‌پردازند. (خاکپور و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۹)

پژوهش طاهباز و جلیلیان (۱۳۹۰) با عنوان «شاخصه‌های همسازی با اقلیم در مسکن روستایی استان گیلان» نشان می‌دهد معماری بومی گیلان، با کمترین نیاز به انرژی‌های فسیلی، ضمن صرفه‌جویی در هزینه‌ها، از آلودگی و تخریب محیط زیست نیز جلوگیری به عمل آورده و مصداق بارزی از معماری پایدار است. بر اساس مطالعات انجام شده توسط ایشان، پهنه‌های اقلیمی شناسایی شده در این استان معرفی و به شگردهای معماری به کار رفته در هر پهنه برای همسازی با شرایط اقلیمی و محیطی پرداخته می‌شود. سپس بر اساس این شناخت راهکارهای طراحی همساز با اقلیم برای کاهش مصرف انرژی در مسکن روستایی، برای هر یک از پهنه‌های معماری این استان که عبارتند از پهنه جلگه‌ای-کوهپایه‌ای، کوهستانی مرطوب و کوهستانی نیمه‌خشک ارائه می‌گردد. (طاهباز و جلیلیان، ۱۳۹۰: ۲۳)

کربلایی (۲۰۱۱) در مقاله خود با نشان دادن تعامل بین عوامل محیطی و همچنین استراتژی‌های مردم در ساخت بناهای معماری به همراه مقایسه معماری مناطق روستایی در دشت شرقی و بخش جنگلی مرکزی گیلان، به منظور بیان معماری بومی است. نتایج پژوهش نشان داد دانش سکونتگاه‌های بومی هماهنگ با محیط زیست و در جهت پایداری می‌باشد (Karbalaei, 2011: 381).

خاکپور و شیخ مهدی (۱۳۹۰) در پژوهش خود به بررسی معماری روستایی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مظاهر فرهنگ و خصایص اجتماعی پرداخته و با هدف تأکید بر تغییر راهکارهای معماری در ارتباط با نیازهای امروز روستاییان، طرح الگوی مناسب و جدید برای مسکن روستایی را مورد توجه قرار دادند. (خاکپور و شیخ مهدی، ۱۳۹۰: ۲۲۹)

قربانی‌نیا (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی ساختار معماری و عملکرد زیست محیطی مسکن بومی پایدار لاهیجان» با هدف مستندسازی و ارزیابی کمی و کیفی اصول مرتبط با این نوع معماری مستندات معماری و ویژگی‌های اقلیم‌شناسی حدود ۲۶ گونه از خانه‌های چوبی تاریخی این منطقه مورد بررسی قرار می‌دهد. (قربانی‌نیا، ۱۳۹۲: ۳۹)

خاکپور و عشقی صنعتی (۱۳۹۳) در مقاله خود با عنوان «بررسی اثرگذاری عوامل اجتماعی و فرهنگی بر بافت کالبدی روستاهای گیلان» چهار متغیر کاربری اراضی، شبکه معابر، نظام محله‌بندی و ساختار معماری را که بر خصوصیات کالبدی روستا تأثیر می‌گذارند را معرفی می‌نمایند و اینگونه نتیجه می‌گیرند که فرهنگ و شیوه‌های زیستی الزاماتی را بر کالبد معماری وارد می‌نماید. (خاکپور و عشقی صنعتی، ۱۳۹۳: ۳)

حسن‌پور لمر (۱۳۹۳) در پژوهش خود با عنوان «گونه‌شناسی خانه‌های سنتی شهرستان تالش نمونه موردی: روستای خاله‌سرا ۵۷» گونه‌های معماری این روستا را مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهد. مقاله او ابتدا به توصیف وضع موجود روستا پرداخته و سپس به عناصر کالبدی روستا و فضاهای موجود در بناها و گونه‌های روستا را مورد بررسی قرار می‌دهد. نتایج حاصل از تحقیق نشان دهنده آن است که روند گسترش بناهای روستا بر اساس الویت‌های اقلیمی به ترتیب از سمت شرق به غرب و سپس در ارتفاع شکل گرفته است و بطور کلی سه الگوی معماری در بافت روستای خاله‌سرا ۵۷ یافت می‌شود، که این سه الگو عبارتند از خانه‌های کرسی بلند، خانه‌های تالار دار و خانه‌های غلام گردشی. (حسن‌پور لمر، ۱۳۹۳)

مهرابی‌ان، مجد و فرازجو (۱۳۹۴) در پژوهش خود به منظور بررسی چگونگی ارتباط بین فضاهای پر و خالی در خانه‌های موجود در دو حوزه جلگه و کوهستان، خانه‌ها در هر کدام از حوزه‌ها را در جداولی جداگانه کنار هم قرار داده و نسبت فضای پر و خالی در

آنها مورد مقایسه و تحلیل قرار دادند. در پژوهش ایشان این نتیجه حاصل گردید که در شکل‌گیری فضاها در معماری بومی این مناطق، علاوه بر توجه به خصوصیات کلی اقلیمی به ویژگی‌های خرد اقلیمی هر منطقه نیز توجه شده است و تفاوت‌های خرد اقلیم‌ها در هر کدام از دو منطقه باعث ایجاد تفاوت در ساختار فضاها در معماری در هر کدام از دو حوزه گشته است. در انتها نیز راهکارهایی در ارتباط با ترکیب فضای پر و خالی در معماری مسکن امروز منطقه، به منظور رسیدن به معماری پایدار بیان گردید. (مهرابیان و همکاران، ۱۳۹۴)

یاران و مهرانفر (۱۳۹۴) در مقاله خود شاخصه‌های فرمی معماری مسکن بومی گیلان را معرفی و به مقایسه آن با معماری مدرن غرب می‌پردازند. (یاران و مهرانفر، ۱۳۹۴: ۱۶۹)

رستم‌پیشه، نصیرسلامی و تیزقلم زنوزی (۱۳۹۸) در مقاله خود با عنوان «ارزیابی و تحلیل تطبیقی ساختار کالبدی اقامتگاه‌های بوم‌گردی (مورد مطالعه: اقامتگاه‌های بوم‌گردی تالارخانه بردبار و دیلمای گشت؛ استان گیلان)» به بررسی ضوابط و اصول معماری اقامتگاه‌های بوم‌گردی پرداخته‌اند. هدف از پژوهش بررسی تطبیقی معماری اقامتگاه‌های بوم‌گردی تالارخانه بردبار و دیلمای گشت در استان گیلان به ویژه با تأکید بر ساختار کالبدی این اقامتگاه‌ها و ویژگی‌های مرتبط با آنها است. پژوهش ایشان نشان داد که اقامتگاه‌های بوم‌گردی دیلمای گشت نیاز به بهبود و اقامتگاه تالار نیاز به ارتقا سطح کیفی معماری دارد (رستم‌پیشه و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۱۷).

یاران و محمدی خوش‌بین (۱۳۹۸) در پژوهش خود با عنوان «راهکارهای توسعه مسکن در شهرهای کوچک مطالعه موردی: شهر خمام در استان گیلان» با بررسی معماری تاریخی و بومی گیلان به راهکارهایی برای توسعه مسکن در شهر خمام در استان گیلان را در چهار دسته کالبدی، فضایی و عملکردی و مصالح و ساخت ارائه می‌کنند (یاران و محمدی خوش‌بین، ۱۳۹۸: ۱۵).
نظام مهندسی ساختمان استان گیلان نیز در سال ۱۳۹۸ اقدام به برگزاری سمینارهایی برای طراحی و نظارت بر ساخت و ساز اقامتگاه‌های بوم‌گردی نمود و برپایه حوزه‌های جغرافیایی مختلف استان، ۹ تیپ برای مناطق جلگه‌ای و ۴ تیپ برای مناطق کوهپایه‌ای با الگوبرداری از معماری خانه‌های تاریخی این منطقه‌ها ارائه کرد (GCEO, 1398).

۴. روش پژوهش

این پژوهش در بخش نظری (مطالعه ادبیات موضوع) با استفاده از روش تحلیلی-توصیفی به ارائه چهارچوب نظری می‌پردازد. در این قسمت با بیان مفاهیم پژوهش به تعریف مؤلفه‌های کالبدی در بناهای معماری می‌پردازد. مؤلفه‌های کالبدی در بناهای معماری را می‌توان براساس نقش، کارکرد و موقعیت قرارگیری دسته‌بندی نمود. از سوی دیگر این مؤلفه‌ها در بناهای تاریخی بایستی دارای ویژگی‌های مشترکی بوده که مقایسه شده و طبقه‌بندی گردند.

در بخش دوم، مؤلفه‌های کالبدی به‌دست آمده در بخش اول پژوهش در خانه‌های تاریخی رشت بررسی و مطالعه می‌شوند. یکی از روش‌های استخراج اصول و ترجیحات در معماری گذشته، روش «استفاده^۱» در رویکرد زیبایی‌شناسی تجربی می‌باشد (یاران، وحدت‌طلب و خوش‌بین، ۱۳۹۸: ۶۲). براساس این شیوه، ویژگی‌هایی که بیشتر به‌کار برده می‌شوند توسط جامعه‌ای که آن‌ها را ایجاد می‌کردند، ترجیح داده می‌شود. بنابراین در مطالعه آثار معماری تاریخی با بررسی بناهای معماری، ویژگی‌های معماری بر اساس میزان تکرار در آثار به همراه تحلیل الگوهای معماری به‌عنوان اصول معماری گذشته یا تاریخی استخراج می‌شوند. البته باید توجه نمود که در این روش‌ها تعداد و ویژگی نمونه‌های مورد مطالعه اهمیت دارد. آثار معماری از آنجایی که تابع بسیاری از متغیرها شامل عوامل محیطی از جمله ویژگی‌های انسانی، اقتصادی، جغرافیایی و ... می‌باشند، قابل دسته‌بندی به انواع مختلف هستند. در مطالعه آثار تاریخی به‌دلیل محدودیت بناهای معماری تاریخی موجود در برخی دسته‌ها، ممکن است نمونه کافی برای استخراج کامل اصول معماری نباشد، در دسته‌بندی‌هایی که نمونه‌های موجود این امر را ممکن می‌سازد، ارائه اصول و الگوهای معماری تاریخی انجام شد. در بخش تولید داده‌ها، جامعه مورد مطالعه خانه‌های تاریخی در شهر رشت در استان گیلان است. از آنجایی که مطالعه و بررسی بناهای تاریخی معماری نیاز به پیمایش و داشتن اطلاعات کافی است و همچنین توجه به این موضوع که دقت داده‌های به‌دست آمده مطالعه‌ای که بر روی تعداد مشخصی از نمونه‌ها صورت می‌گیرد به مراتب بیشتر از زمانی است که کل موارد مطالعه شود. بنابراین از بین تمامی بناهای معماری، سی (۳۰) خانه تاریخی انتخاب و مؤلفه‌های کالبدی و ویژگی‌های معماری آن‌ها مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفت. البته در بخش بررسی عناصر معماری از نمونه‌های بیشتری برای تعمیق موضوع و دستیابی به اصول و قواعد دقیق‌تر و در نتیجه یافته‌های معتبرتر، مورد استفاده قرار گرفت.

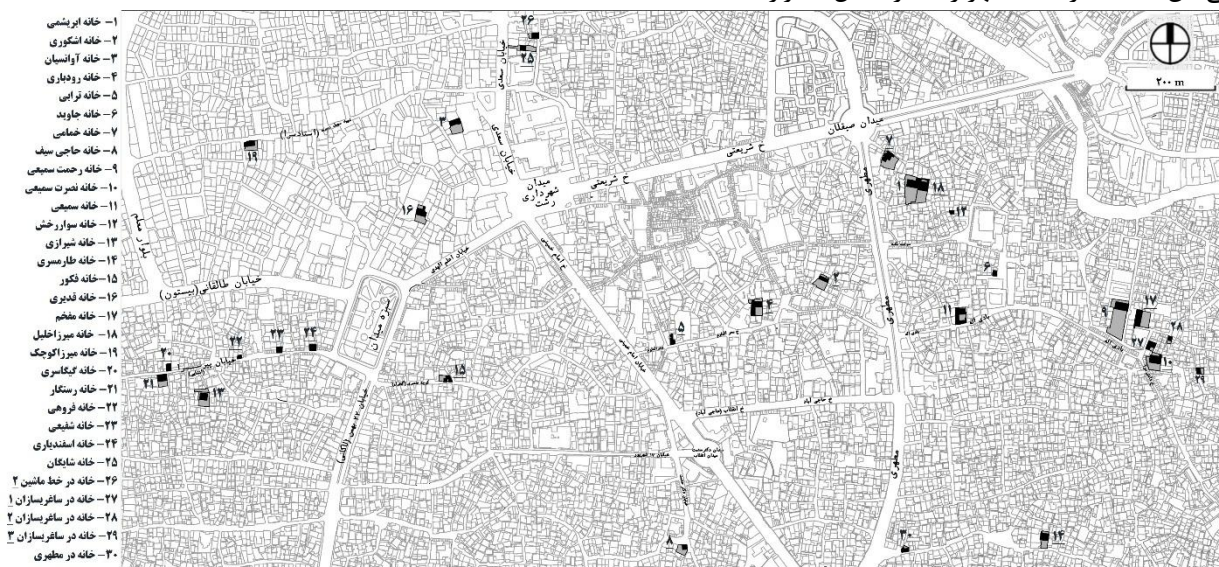

از معیارهای انتخاب بناهای معماری دارا بودن ویژگی‌های سبک تاریخی معماری منطقه قبل از تغییر و تحولات دوره معاصر می‌باشد. سبک تاریخی را می‌توان به وسیله تجربه و ارتباط با نمونه‌های دیگر از ساختارهای همانند و یا مشابه شناسایی نمود که این نمونه‌ها از لحاظ شباهت‌ها و ناهم‌آهنگی‌ها طبقه‌بندی می‌گردند. احتمال اینکه یک ساختار معماری به‌عنوان یک سبک^۲ تشخیص داده شود به دو عامل بستگی دارد: (۱) تعداد برخورد و مواجهه با ساختارهای معماری مختلف و (۲) درجه‌ای که ساختمان دارای ویژگی‌ها و مؤلفه‌های احتمالی و روابط سبک است. تحقیقات تأیید می‌کند که افراد سبک‌ها را تشخیص می‌دهند و این سبک‌ها دارای مؤلفه‌های بصری و خصوصیات مشخص هستند (Devlin and Nasar 1989: 333; Wilson and Canter 1990: 431). در اینجا منظور از سبک دارا بودن ویژگی‌های مشابه کالبدی و کیفیت‌های بصری است (وحدت‌طلب، یاران و محمدی خوش‌بین، ۱۳۹۹: ۱۷۸).

همچنین در بناهایی که انتخاب می‌گردید، اطلاعات مربوط به عناصر معماری و ویژگی‌های کالبدی آن‌ها بررسی و برداشت می‌شد، در نتیجه کیفیت ساخت کالبدی امروزی آن‌ها اهمیت داشت. به‌دلیل تخریب‌های گسترده‌ای که در چند دهه اخیر صورت گرفته است، تعداد بناهای قابل دسترسی و قابل برداشت اندک است که باعث شده است که جامعه آماری پژوهش تعداد محدودی بنای تاریخی باشد. اطلاعات بناهای مورد برداشت (رولوه شده) قبلی نیز بسیار کم می‌توانست استفاده شود. زیرا گاه برداشت آن‌ها به روش‌های غیرقابل استناد انجام پذیرفته بود و گاه اسناد مورد نیاز کامل نبود. بنابراین اگرچه در این پژوهش فرایند استخراج اصول بر روی ۳۰ خانه تاریخی از بافت تاریخی شهر رشت انجام شده است اما اطلاعات جامع و کاملی از آن‌ها تهیه گردید که قابل اتکا است. به لحاظ دوره‌های سیاسی و حکومتی نیز می‌توان این بناها را به‌صورت‌های مختلفی دسته‌بندی نمود (به‌عنوان مثال قاجار و پهلوی اول)، اما معیار انتخاب نمونه، ویژگی‌های معماری برای معرف بودن موارد و موضوعات مورد توجه در این پژوهش بود. بیشتر نمونه‌های انتخاب شده در این بخش از خانه‌های ثبت میراث می‌باشند. برخی خانه‌های تاریخی مانند خانه ابریشمی (بنیاد ملی نخبگان)، خانه قدیری (میراث فرهنگی)، خانه مفخم (خانه فرهنگ)، خانه میرزا کوچک (موزه در اختیار شهرداری) و خانه میرزاخلیل (شورای شهر) مورد استفاده سازمان‌ها و نهادهای مختلف هستند. تعدادی در حال استفاده ساکنان و برخی دیگر در حال مرمت برای استفاده مجدد با کاربری جدید می‌باشند. البته تعدادی از این خانه‌های تاریخی نیز رها شده و در حال تخریب هستند. توجه به این بناهای ارزشمند و مطالعه ویژگی‌های آن‌ها از این جهت نیز دارای اهمیت است. داده‌های به‌دست آمده در این بخش به وسیله جداول و نمودارها، دسته‌بندی و با استفاده از آمار توصیفی تجزیه و تحلیل می‌شوند. در نهایت با جمع‌بندی یافته‌ها، مؤلفه‌های کالبدی به‌دست آمده در این پژوهش از خانه‌های تاریخی رشت ارائه می‌شود.

۵. یافته‌های پژوهش و بحث

همانطور که در بخش روش پژوهش بیان گردید، تعداد ۳۰ خانه در بافت تاریخی رشت انتخاب و مورد بررسی قرار گرفت. موقعیت مکانی این خانه‌ها در نقشه شهر رشت را شکل ۱ قرار داده شده است.

شکل ۱. موقعیت خانه‌های تاریخی مورد مطالعه در نقشه شهر رشت

در این بخش ابتدا بناهای معماری مورد مطالعه (هر بنا به صورت جداگانه) براساس ویژگی‌ها و عوامل تشکیل دهنده مانند عناصر معماری و مؤلفه‌های کالبدی مورد بررسی قرار می‌گیرند. ویژگی‌ها و مشخصات بناهای معماری همچون موقعیت قرارگیری در سایت، عناصر سایت، تعداد طبقات و شکل بنا، عناصر معماری همچون در، پنجره، ایوان، رواق و پله و مؤلفه‌های کالبدی مانند جنس، رنگ، تزئینات و بافت در این بخش مطالعه می‌گردند. داده‌های اولیه پژوهش که در این بخش به دست آمده است دسته‌بندی می‌شوند و براساس میزان تکرار به عنوان اصول و ویژگی‌های معماری معرفی می‌شوند. در قسمت دوم، عناصر معماری بناهای معماری به صورت جداگانه (بدون توجه به بناهای معماری) براساس مواردی همچون مصالح، تزئینات، شکل، فرم و ساختار مورد بررسی قرار می‌گیرند. در این قسمت، آثار معماری بیشتر و متنوع‌تری بررسی می‌شود.

۵.۱. مؤلفه‌های کالبدی خانه‌های تاریخی رشت

در این بخش (جدول ۱) خانه‌های تاریخی رشت با توجه به موقعیت قرارگیری، دوره تاریخی ساخت، موقعیت قرارگیری، عناصر بنا، شکل و تعداد طبقات مورد بررسی قرار می‌گیرند.

جدول ۱. ویژگی‌های کالبدی خانه‌های تاریخی مورد مطالعه در رشت

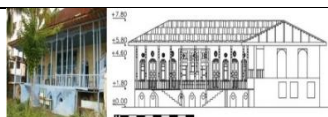
ردیف	نام بنا	آدرس	کاربری فعلی	دوره تاریخی ساخت	موقعیت قرارگیری در سایت	عناصر سایت حیات باغچه حوض سایر	تعداد طبقات	شکل بنا
۱	خانه ابریشمی	رشت، صیقلان، کوچه شاعری	بنیاد ملی نخبگان استان گیلان	قاجار	کوشک در قسمت شمالی	شمالی و جنوبی	*	مکعب مستطیل
۲	خانه اشکوری	رشت، بخش غربی مسجد صفی در محله بازار	مسکونی	۱۲۹۰ اواخر قاجار	کوشک در قسمت شمالی	شمالی و جنوبی	*	مکعب مستطیل
۳	خانه آوانسیان	رشت، شهرداری، جنب مجتمع خاتم‌الانبیا	پارکینگ	قاجار	شمال	جنوبی	*	شکل L
۴	خانه آیت‌الله رودباری	رشت، بخش غربی مسجد صفی در محله بازار	مسکونی	قاجار	شمال و غرب	شمالی و جنوبی	*	شکل L مکعب مستطیل
۵	خانه ترابی	رشت، خیابان امام خمینی، خ بحرالعلوم	تغییر کاربری (مکان فرهنگی)	اوایل پهلوی اول ۱۳۰۸	جنوب	شمالی	*	شکل L مکعب مستطیل
۶	خانه جاوید	رشت، مطهری، ساغریسازان، جنب مسجد حاج سمیع	تخریب و ساخت بنای جدید	قاجار	شرقی	غربی	-	مکعب مربع
۷	خانه حاجی سیف	رشت، محله چله‌خانه، جنب مسجد چله‌خانه	متروکه	قاجار ۱۲۸۳ ه.ش	شمال	جنوبی و غربی	*	مکعب مربع
۸	خانه خمایی	رشت، میدان صیقلان، کوچه صادقی	مسکونی	قاجار	شمال غربی	جنوبی و شرقی	*	مکعب مستطیل
۹	خانه رحمت سمیعی رشت	رشت، خیابان مطهری، کوچه شهید بیانی، محله ساغریسازان	مسکونی	قاجار	شمال	شمالی و جنوبی	*	مکعب مستطیل
۱۰	خانه نصرت اعظم سمیعی رشت	رشت، انتهای ساغریسازان، روبه‌روی مسجد گلدسته	مسکونی	قاجار ۱۲۷۶	شمال	شمالی و جنوبی	*	مکعب مستطیل
۱۱	خانه سمیعی	رشت، ساغریسازان	مسکونی	قاجار	شمال، غرب و جنوب	شمالی و مرکزی	*	شکل U
۱۲	خانه سواررخش	رشت، خیابان مطهری، ساغریسازان، گذر خواهرامام	مسکونی	قاجار	شمال	جنوبی	*	مکعب مستطیل
۱۳	خانه شیرازی	رشت، محله پیرسرا، نزدیک مسجد ملاعلی‌محمد	مسکونی	قاجار	شمال	شمالی و جنوبی	*	مکعب مستطیل
۱۴	خانه طارمسری	رشت، خیابان مطهری، گذر فرخ	مرمت شده	قاجار ۱۲۹۰ ش	شمال	شمالی و جنوبی	*	مکعب مستطیل
۱۵	خانه فکور	رشت، میدان سبزه‌میدان، لاکانی	تخریب و ساخت بنای جدید	-	شرق	غربی	*	مکعب مستطیل

ردیف	نام بنا	آدرس	کاربری فعلی	دوره تاریخی ساخت	موقعیت قرارگیری در سایت	عناصر سایت حیات باغچه حوض سایر	تعداد طبقات	شکل بنا
۱۶	خانه قدیری	رشت، میدان سبزه میدان، کوچه احتساب	میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی	پهلوی	شمال	شمالی و جنوبی	۲	مکعب مستطیل
۱۷	خانه مفخم	رشت، ساغریسازان	خانه فرهنگ رشت	اواخر قاجار	غرب	شرقی	۲	مکعب مستطیل
۱۸	خانه میرزا خلیل رفیع (پورعباس)	رشت، خیابان مطهری، کوچه اخوان	شورا شهر	قاجار ۱۲۸۵	شمال	شمالی و جنوبی	۲	مکعب مستطیل
۱۹	خانه میرزا کوچک خان	رشت، محله استادسرا	موزه	قاجار	شمال	جنوبی و شرقی	۲	مکعب مستطیل
۲۰	خانه گیگاسری	رشت، پیرسرا	متروکه	-	-	شمالی	۲	مکعب مستطیل
۲۱	خانه رستگار	رشت، پیرسرا	مسکونی	-	شمال	جنوبی	۲	مکعب مستطیل
۲۲	خانه فروهی	رشت، پیرسرا	مسکونی	-	جنوب	شمالی	۲	مکعب مستطیل
۲۳	خانه شفیعی	رشت، پیرسرا	مسکونی	-	جنوب	شمالی	۲	مکعب مستطیل
۲۴	خانه اسفندیاری	رشت، پیرسرا	مسکونی	-	جنوب	شمالی	۲	مکعب مستطیل
۲۵	خانه شایگان	رشت، خیابان سعدی، خط ماشین	پارکینگ و انبار	-	غرب	شرقی و غربی	۲	مکعب مستطیل
۲۶	خانه خط ماشین ۲	رشت، خیابان سعدی، خط ماشین	متروکه	-	شرق	غربی	۲	مکعب مستطیل
۲۷	خانه‌ای در ساغریسازان ۱	ساغریسازان	مسکونی	-	شمال و غرب	جنوبی	۲	شکل I
۲۸	خانه‌ای در ساغریسازان ۲	ساغریسازان	مسکونی	-	شمال	جنوبی	۲	مکعب مستطیل
۲۹	خانه‌ای در ساغریسازان ۳	ساغریسازان	مسکونی	-	شمال و غرب	شرقی	۲	مکعب مستطیل
۳۰	خانه‌ای در مطهری ۴	رشت، خیابان مطهری، جنب مسجد چهاربرادران	مسکونی	-	جنوب و غرب	شمالی	۲	شکل I

۵.۲. مؤلفه‌های کالبدی نماهای خانه‌های تاریخی رشت

عناصر میانی و خرد معرفی شده در بخش مؤلفه‌های کالبدی بیان گردید مانند تزیین و آرایه، مصالح، بازشو، درگاه و ... اگرچه در فضاهای داخلی نیز هستند اما بیشتر در جداره‌های بیرونی بناهای معماری مشهود هستند. بنابراین در این بخش در جدول ۲ ویژگی‌ها و مؤلفه‌های کالبدی نماهای بیرونی ساختمان‌های تاریخی شهر رشت مطالعه می‌شوند. از جمله ویژگی‌هایی عناصر نما که در این بخش بررسی شدند شامل نوع و شکل بازشوها، فضاهای نیمه‌باز و تزئینات، مصالح سازنده نما می‌باشند. همانطور که در جدول ۲ مشخص است در برخی خانه‌های تاریخی بیش از یک نما مورد بررسی قرار گرفته است. مجموع تعداد نماهای مورد بررسی ۳۶ نما از ۳۰ خانه تاریخی به‌عنوان نمونه موردی می‌باشد.

جدول ۲. ویژگی‌های کالبدی نماهای خانه‌های تاریخی مورد مطالعه در رشت

عناصر نما												
تصویر	نام بنا	جهت	بازشو	فضای نیمه‌باز (ایوان یا رواق)			سایر عناصر	مصالح				
				شکل درصد	شکل بازشو	نوع بازشو درب پنجره		چوب	آجر سیمان			
	خانه ابریشمی	شمالی	-	*	مستطیل خطی	٪۹۰	-	-	*	سکو راهرو	آجر با اندود سیمان	چوب
		جنوبی	-	*	مربع	-	-	-	*	گره‌رو راهرو	آجر با اندود سیمان	چوب
	خانه اشکوری	شمالی	*	*	مستطیل خطی	٪۹۰	-	*	*	نرده صلب	آجر با اندود سیمان	چوب
		جنوبی	*	*	مستطیل با قوس نیم‌دایره	-	-	*	-	نرده فلزی گره‌رو	آجر با اندود سیمان	چوب
	خانه آوانسیان	غربی	*	*	مستطیل با قوس نیم‌دایره	خطی	٪۵۰	*	*	گچ‌بری نرده چوبی	آجر با اندود سیمان	چوبی
		جنوبی	*	*	مستطیل قوس‌دار	-	-	-	-	ترئینات آجری	آجر	چوب
	خانه آیتا... رودباری	جنوبی	*	*	مستطیل	L شکل	٪۹۰	-	*	مقرنس بالای ورودی نرده	آجر با اندود سیمان	چوب
		غربی	*	*	مستطیل	L شکل	٪۹۰	-	*	نرده	آجر با اندود سیمان	چوب
	خانه جاوید	شرقی	*	*	مستطیل قوس‌دار	-	-	-	-	نرده چوبی کنگره آجری	آجر	چوب
	خانه حاجی‌سیف	شمالی	*	*	مستطیل	-	-	-	-	گچ‌بری	آجر با اندود سیمان	چوب
		شمال شرقی (بیرونی)	*	*	مستطیل	-	-	-	-	درب ورودی نقش و قوس در ورودی	آجر و اندود سیمان	فلز

	آجر با اندود سیمان	-	*	*	*	خطی ۹۰٪	مستطیل	*	جنوب شرقی (داخلی)
	آجر با اندود سیمان	ورودی و سایه بان نرده فلزی نقش روی بازشو	*	*	-	خطی ۲۰٪	مستطیل قوس دار	*	خانه رحمت سمیعی رشت جنوبی
	آجر با اندود سیمان	ورودی	-	*	-	-	مستطیل	*	خانه نصرت اعظم سمیعی رشت جنوبی
	آجر با اندود سیمان	ورودی فرورفته نقش روی پنجره و جداره	-	*	-	-	مستطیل	*	جنوبی
	آجر با اندود سیمان	ورودی نرده فلزی سکو نقش روی پنجره و جداره	*	*	*	خطی ۵۰٪	مستطیل با قوس نیم دایره	*	غربی
	آجر با اندود سیمان	ورودی نقش روی بازشو	-	*	-	-	مستطیل قوس دار	*	خانه سواررخش جنوبی
	آجر با اندود سیمان	-	-	*	-	-	مستطیل	*	خانه شیرازی (همسر نصرت رحمانی)
	آجر با اندود سیمان	نرده چوبی	*	*	-	خطی ۵۰٪	مستطیل	*	شرقی
	آجر	ورودی	-	*	-	بالکن مربع ۱۵٪	مستطیل	*	خانه طارمسری جنوبی
	آجر با اندود سیمان	ورودی نرده نقش روی بازشو	-	-	-	خطی ۱۵٪	مستطیل	*	خانه فکور جنوبی
	آجر با اندود سیمان و چوب	ورودی نقش روی بازشو	-	*	-	-	مستطیل	*	خانه قدیری (ساختمان میراث)
	آجر با اندود سیمان	ورودی، مقرنس سرستون، نرده نقش روی بازشو	*	*	*	خطی ۳۰٪	مستطیل	*	خانه مفخم السلطنه (خانه فرهنگ)

	آجر با چوب	ورودی قوس در ایوان ندوده سیمان	* * -	٪۳۰	خطی	* *	جنوبی	خانه میرزا خلیل رفیع (پورعباس)	۱۸
	آجر با چوب	سرستون ندوده نقش روی ندوده سیمان	* * -	٪۹۰	خطی	* *	جنوبی	خانه میرزا کوچک خان	۱۹
	آجر چوب	گچ‌بری ورودی نقش روی ندوده قوس روی طاقچه و ورودی	- - *	٪۵۰	خطی	* *	جنوبی	خانه گیگاسری	۲۰
	-	ندوده چوبی صلب	* - -	٪۵۰	خطی	* *	شمالی	خانه رستگار	۲۱
	-	ندوده چوبی	* - -	٪۵۰	L شکل	* *	جنوبی	خانه فروهری	۲۲
	آجر چوب	ندوده فلزی	* - -	٪۱۵	مستطیل بالکن با قوس مربع نیم‌دایره	* *	جنوبی	خانه شفیعی	۲۳
	آجر با چوب	ندوده فلزی سیمان	* - -	٪۲۰	مستطیل بالکن با قوس مربع نیم‌دایره	* *	جنوبی	خانه اسفندیاری	۲۴
	آجر با چوب	ندوده سیمان و فلز	* - -	٪۵۰	خطی	* *	شرقی	خانه شایگان (خط ماشین ۱)	۲۵
	آجر با چوب	ندوده سیمان	- - -	٪۵۰	خطی	* *	شرقی	خانه خط ماشین ۲	۲۶
	آجر و سیمان چوب	-	- - -	٪۵۰	خطی	* *	غربی	خانه‌ای در ساغریسازان ۱	۲۷

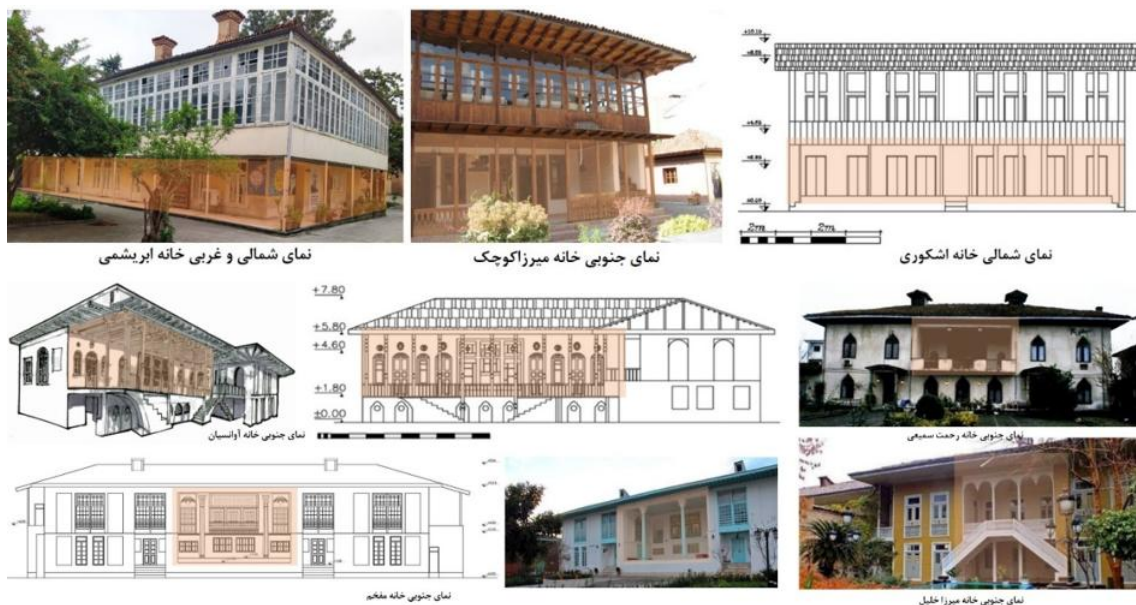
	خانهای در ساغریسان ۲	شمالی	*	*	مستطیل خطی ۵۰٪	-	-	*	نرده چوبی	آجر و چوب
									درب ورودی	
									اندود	
									صلب	
									سیمان	
	خانهای در ساغریسان ۳	غربی	*	*	مستطیل	-	-	-	-	آجر و چوب
									-	
									-	
									-	
									فلز و سیمان	
	خانهای در مطهری ۴	جنوبی	*	*	مستطیل	۱۰٪	-	-	-	آجر و چوب
									نرده فلزی	
									اندود	
									سیمان	

۳.۵. عناصر معماری خانه‌های تاریخی رشت

در این بخش عناصر معماری خانه‌های تاریخی رشت بررسی می‌شود. در این قسمت نمونه‌های موجود بیشتری مطالعه شده است.

۵.۳.۱. ایوان

فضاهای نیمه‌باز در خانه‌های تاریخی رشت را براساس موقعیت قرارگیری در بنا، دوره تاریخی ساخت، شکل، کارکرد و فرورفتگی یا بیرون‌زدگی می‌توان به چند دسته اصلی تقسیم‌بندی نمود. دسته اول فضاهای نیمه‌باز درون بنا می‌باشند. این فضاهای نیمه‌باز، گاه به‌صورت رواق‌ها و ایوان‌های سرتاسری در طبقه همکف یا اول که بیشتر نقش فضاهای ارتباطی نسبت به فعالیت و قرارگاه رفتاری (به دلیل عرض کمتر) دارند و گاه به‌صورت ایوان‌هایی با عرض بیشتر (فرورفته‌تر در بنا) که در آن‌ها کارکردهای متنوع‌تری امکان وقوع پیدا می‌کند، نمود دارند. همانطور که در شکل ۲ مشخص است این فضاهای نیمه‌باز معمولاً به صورت فرورفتگی در کالبد بنا ظاهر می‌شوند. این فضاهای نیمه‌باز از آنجایی که در فضای داخلی خانه قرار دارند می‌توانند کارکردی فراتر از عامل ایجاد آسایش اقلیمی و سیرکولاسیون داشته باشند و اغلب بسیاری از رفتارهای افراد ساکن در خانه‌ها در این فضاها شکل می‌گیرد بنابراین دارای ابعاد و اندازه متناسب برای امکان وقوع فعالیت‌های متنوع می‌باشند. میزان سطح در فضاهای نیمه‌باز که به صورت سرتاسری نمی‌باشد به‌صورت تقریبی بین ۳۵ تا ۵۰ درصد سطح نمای کلی است (خانه آوانسیان، خانه مفخم، خانه رحمت سمیعی و ...) و در نمونه‌های سرتاسری تقریباً تمام سطح اول نما (حدود ۹۰٪) فضاهای نیمه‌باز می‌باشد (خانه اشکوری، خانه میرزا کوچک و ...)

شکل ۲. تصاویر رواق‌ها و ایوان‌های داخلی خانه‌های تاریخی رشت

دسته دوم ایوان‌های بیرونی بناهای تاریخی می‌باشد. این ایوان‌ها در سطح بالاتر و معمولاً در طبقه اول بناها قرار دارند. این ایوان‌ها بیشتر به صورت بیرون‌زدگی در نمای خارجی بناهای تاریخی قابل مشاهده است که علت آن می‌تواند به دلیل ویژگی‌های اقلیمی باشد که فضای سرپوشیده‌ای برای عابرین در گذر از معبر ایجاد نماید. ویژگی دیگر این فضاها محصوریت بالاتر آن‌ها نسبت به نمونه‌های مشابه داخل بنا می‌باشد. این ویژگی می‌تواند دو علت داشته باشد. علت اول به دلیل اقلیم منطقه و روزهای بارانی سال است که این ویژگی باعث می‌شود که پوسته بنا و افراد استفاده‌کننده از این فضا از ریزش‌های جوی در امان باشد و علت دوم به دلیل موقعیت قرارگیری بناها در معبرهای اصلی است که محصوریت بیشتر، کاربران و بنا را از دید افراد دیگر مصون و محفوظ می‌نماید و در عین حال امکان برقراری ارتباط و رابطه بین درون و بیرون را برای ساکنین فراهم می‌کند.

میزان سطح فضای نیمه‌باز به سطح نمای کلی در این دسته به صورت تقریبی ۵۰٪ می‌باشد. البته در این میزان فضای نیمه‌بازی که در سطح معبر ایجاد می‌شود از آنجایی که متعلق به بنای معماری نمی‌باشد، در نظر گرفته نشده است (شکل ۳).

شکل ۳. تصاویر ایوان‌های بیرونی (دسته دوم) خانه‌های تاریخی رشت

دسته سوم و نهایی ایوان‌های تاریخی رشت که به لحاظ دوره تاریخی ساخت، جدیدتر و مربوط به دوره پهلوی می‌باشند، به لحاظ موقعیت قرارگیری و بیرون‌زدگی مشابه دسته دوم می‌باشند اما در شکل، اندازه و محصوریت با آن متفاوت است. این دسته از ایوان‌ها همانطور که در شکل ۴ مشخص است به لحاظ اندازه کوچکتر بوده و برخلاف دسته دوم که معمولاً ایوان‌های سرتاسری در یک یا چند جبهه بنا بودند، به صورت منقطع در بخش بخش نمای اصلی واقع شده‌اند. همچنین برخلاف دسته دوم این بیرون‌زدگی‌ها در نمای اصلی از درجه محصوریت بالایی برخوردار نیستند.

شکل ۴. تصاویر ایوان‌های بیرونی (دسته سوم) خانه‌های تاریخی رشت

۵. ۲. ۳. سردر

سردر و ورودی خانه‌های تاریخی با توجه به نوع و کارکرد ساختمان‌ها و همچنین موقعیت قرارگیری‌شان در معبرهای اصلی و فرعی دارای ویژگی‌های متفاوتی می‌باشند. استفاده از نقش‌ها و تزئینات به صورت کاشی‌کاری، استفاده از قوس در شکل و قاب ورودی، اندازه بزرگ سردر که اهمیت ورودی و بر شاخص بودن آن تأکید می‌کند از ویژگی‌های این عناصر در ساختمان‌های تاریخی عمومی می‌باشد.

شکل ۵. ورودهای خانه‌های تاریخی رشت رو به معبر اصلی

شکل ۶. ورودهای خانه‌های تاریخی رشت رو به معبر فرعی

شکل ۷. ورودی‌های خانه‌های تاریخی رشت رو به گره

در ساختمان‌هایی که ورودی آن‌ها به گره یا تقاطع در یک محل باز می‌گردد عرض بیشتر ورودی و در نتیجه شاخص‌تر شدن آن هم در معرفی و خوانایی بنا و هم در ایجاد یک نشانه در فضا از ویژگی‌های بارزتر آن می‌باشد.

۵.۳.۳. دیواره (جداره)

شکل و فرم دیوارها و جداره‌ها را از دو جهت می‌توان مورد بررسی نمود. یک جنبه آن دلیل سازه‌ای می‌باشد که جداره در هر مقدار طول نیاز به یک پشت‌بند و یا تغییر شکلی برای ایستایی دارد. البته تنوع شکل و تزئینات در جداره‌های حیاط چه از بیرون و چه از داخل بناهای تاریخی این موضوع را نشان می‌دهد که در گذر زمان پشت‌بندها و پایدارکننده‌ها از حالت سازه‌ای صرف جدا شده و به یک عامل تزئیناتی تبدیل گردیده‌اند. از این رو می‌توان بین قوس‌ها و شکل‌های جداره با تزئینات و اشکال بازشوها در بناهای تاریخی ارتباط معناداری یافت.

شکل ۸. قوس‌های تزئیناتی جداره‌های بناهای تاریخی

همانطور که در شکل‌های ۹ و ۱۰ مشخص است شباهت بین جداره‌های بنا و قاب‌بندی باشوها وجود دارد که این مورد در خانه رحمت سمیعی به صورت قوس‌های پاتوپا و در خانه سمیعی و خانه میرزاخلیل به صورت قوس نیم‌دایره قابل مشاهده است.

شکل ۹. ارتباط بین جداره و عناصر بنا: شکل مشابه قوس جداره داخلی و بازشو (راست) دیوار و نمای خارجی ساده (چپ) خانه رحمت سمیعی

شکل ۱۰. شکل مشابه قوس جداره و بازشو، خانه میرزا خلیل (راست)، خانه سمیعی (چپ)

۵.۳.۴. بازشو

بازشوها (درب و پنجره) در نماهای خانه‌های تاریخی رشت را می‌توان از دو جنبه بررسی کرد. جنبه اول مربوط به شکل، جهت و اندازه بازشوها از نظر زیبایی‌شناسی و جنبه دوم بررسی این موارد به لحاظ اقلیمی می‌باشد. ایجاد کوران هوا نقش مهمی در سازگاری بناهای شهر رشت از نظر آسایش محیطی دارند. حجم جریان (مقدار هوایی که عوض می‌شود) که از میان ساختمانی عبور می‌کند متأثر از اندازه بازشوهاست. بیشترین حجم هوایی که عوض شود زمانی است که ورودی‌ها و خروجی‌ها تا حد ممکن بزرگ باشند. در صورتی جریان هوا از داخل ساختمان به حداکثر می‌رسد که خروجی‌ها بزرگ‌تر از ورودی‌ها باشند. پنجره‌ها را در رابطه با جریان هوا می‌توان به دو گروه پنجره‌های لولادار که موجب انحراف یا چرخش جریان هوای ورودی می‌شوند و پنجره‌های کشویی که روی سطح قاب پنجره حرکت می‌کنند و از این رو موجب انحراف جریان هوا نمی‌شوند، تقسیم کرد.

همانطور که در شکل‌های ۱۱ و ۱۲ دیده می‌شود برای اینکه کوران و تهویه هوا در فضاهای داخلی به صورت حداکثری جریان داشته باشد در بناهای تاریخی از پنجره‌های لولایی و در اکثر مواقع لولایی دوطرفه که هم میزان ورودی و هم جهت آن قابل کنترل باشد، استفاده شده است.

از نظر ترجیحات زیبایی‌شناسی و بررسی شکل و اندازه بازشوها نیز می‌توان این گونه نتیجه‌گیری کرد که در بناهای قدیمی‌تر، در پنجره‌ها بیشتر از ترکیب خطوط منحنی و شکسته استفاده می‌گردید. به نظر می‌رسد در دوره پهلوی ترجیحات به سمت استفاده بیشتر از شکل‌های راست‌گوشه می‌بود. در تزئینات و قاب دور پنجره‌ها در این دوره نیز بیشتر از خطوط مستقیم استفاده می‌شد.

شکل ۱۱. شکل و نقش پنجره‌های داخلی خانه‌های تاریخی رشت

شکل ۱۲. نقش و نقش پنجره‌های خارجی خانه‌های تاریخی رشت

۵.۳.۵. تزئینات جداره‌های بیرونی

تزئینات جداره‌های بیرونی خانه‌های تاریخی رشت می‌تواند به بافت، طرح‌ها و الگوهای هندسی و مصالح براساس دوره‌های تاریخی ساخت و نوع بنا دسته‌بندی گردد. در بناهای با قدمت بیشتر تزئینات به ورودی و سردر بنا محدود می‌گردد. جداره و بازشوها بیرونی نسبت به نمونه‌های داخلی همان بنا بسیار ساده‌تر هستند و در اکثر آن‌ها از نقش و یا طرح خاصی استفاده نشده است. در این بناها از کاشی‌کاری در ورودی استفاده شده است. در بناهای متأخرتر (دوره پهلوی) استفاده از نقوش و الگوهای هندسی تنها محدود به فضای داخلی نشده و جداره‌های بیرونی جدا از نوع بنا (مسکونی و یا عمومی) دارای گچ‌بری، سیمان‌بری با الگوهای انتزاعی و شکلی متنوع می‌باشند. استفاده از تزئینات در سرستون‌ها، کنگره‌ها در محل اتصال جداره با بام و تزئینات قاب‌بندی در اطراف بازشوها در نمای بیرونی بنا قابل مشاهده است.

شکل ۱۳. تزئینات بیرونی خانه‌های تاریخی رشت

۵.۴. جمع‌بندی یافته‌های پژوهش

هدف این پژوهش شناسایی ویژگی‌های مشترک و پاسخ به این سوال که مؤلفه‌های کالبدی در خانه‌های تاریخی رشت چه می‌باشد، است. برای این منظور در این پژوهش تعداد سی (۳۰) خانه انتخاب و مؤلفه‌های کالبدی و ویژگی‌های معماری آن‌ها مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفت. با توجه به میزان استفاده از عناصر و ویژگی‌های تکرارشونده و دسته‌بندی این موارد اصول و معیارهای معماری تاریخی منطقه استخراج و مشخص گردید. مؤلفه‌های کالبدی خانه‌های معماری تاریخی رشت با استفاده از اطلاعات تجمیع شده در جدول‌های ۱ و ۲، در جدول ۳ نشان داده شده است. در جدول ۴، ۵ و ۶ نیز ویژگی‌های کالبدی نماهای بناهای معماری تاریخی رشت با استفاده از اطلاعات تجمیع شده در جدول‌های ۱ و ۲ دسته‌بندی شده است.

جدول ۳. ویژگی‌های کالبدی خانه‌های تاریخی رشت

ویژگی‌ها	موقعیت مکانی بنا				شکل بنا	ارتفاع			
	معبّر اصلی		معبّر فرعی			سایر	یک طبقه	دو طبقه	سه طبقه و بیشتر
	محل قرارگیری ساختمان در سایت		محل قرارگیری ساختمان در سایت						
	در میان حیاط	رو به معبر	در میان حیاط	رو به معبر					
تعداد	۱	۱۶	۱۱	۲	۲۵	۵	۱	۲۹	-

همانطور که در جدول ۳ مشخص است موقعیت مکانی بنا نقش مهمی در محل قرارگیری ساختمان در سایت دارد. از ۱۷ بنایی که در معبر اصلی قرار دارند فقط یک ساختمان در میان حیاط می‌باشد و ۱۶ ساختمان دیگر رو به معبر بوده و سیمای معبر را شکل می‌دهند. در سوی دیگر از ۱۳ بنایی که در معبر فرعی قرار دارند تنها دو ساختمان روبه معبر هستند که اندازه کوچک زمین در محل قرارگیری آن‌ها بسیار تأثیرگذار بوده است و ۱۱ بنای تاریخی دیگر در میان حیاط واقع شده‌اند.

فرم غالب بناهای تاریخی مکعب مستطیل می‌باشد. این فرم در ۲۵ مورد از ۳۰ مورد بررسی استفاده شده است. فرم‌های L (ال) و U (یو) شکل نیز از سایر فرم‌های مورد استفاده هستند. فرم حیاط مرکزی در نمونه‌های مورد بررسی مشاهده نشد.

ارتفاع بناهای تاریخی معمولاً ۲ طبقه بوده که در معبر اصلی قسمت زیرین آن به‌عنوان فضاهای تجاری استفاده می‌شود. ارتباط بین بیرون و درون در بناهای معماری رشت و همچنین فعالیت‌های مختلفی که در بیرون از فضای بسته انجام می‌شود، باعث گردیده که فضاهای باز در کنار فضاهای نیمه‌باز نقشی مهم در بناهای معماری داشته باشند. عناصر متنوع در فضاهای باز مانند حوض، انبار و ... در خانه‌های تاریخی استفاده شده است. همچنین با توجه به جهت بادهای مطلوب که در فصول گرم سال از قسمت‌های شرقی می‌وزد و همچنین جهت تابش خورشید برای استفاده هر چه بیشتر از آن، بنا بیشتر در قسمت‌های شمالی و فضاهای باز در بناهای معماری در قسمت شرقی و جنوبی قرار گرفته است تا بنای خانه‌های تاریخی بتواند از هر دو امکان تهویه و نور در ساختمان بهره‌برد. در برخی بناها مانند خانه فکور یا خانه جاوید به‌دلیل قراگیری معبر در قسمت شرقی سایت، بنا نیز در قسمت شرقی قرار گرفته است.

جدول ۴. فضاهای نیمه‌باز و بازشو در نماهای خانه‌های تاریخی رشت

مؤلفه کالبدی	نوع	سبک قاجاری		سبک پهلوی		مجموع
		داخلی	خارجی	داخلی	خارجی	
فضای نیمه‌باز (ایوان)	بدون ایوان	۵	۲	۲	۳	۱۲
	سرتاسری (خطی)	۶	۶	۱	-	۱۳
	بخشی	۴	۱	۲	۴	۱۱
بازشو	پنجره	-	۱	-	۲	۳
	در و پنجره	۱۵	۸	۵	۵	۳۳

براساس جدول ۴ می‌توان این‌گونه تفسیر نمود که فضای نیمه‌باز (ایوان) در جداره‌های بناهای تاریخی رشت یک مؤلفه بسیار مهم می‌باشد. از ۳۶ نمای بررسی شده ۲۴ تای آن‌ها دارای ایوان هستند. البته باید توجه نمود که در برخی بناهای تاریخی بیش از یک نما مورد بررسی قرار گرفته است و گاهی ساختمان‌ها در یک جبهه دارای ایوان در جهت دیگر فاقد آن (مانند خانه اشکوری و خانه شیرازی) هستند. البته برخی خانه‌ها نیز کاملاً فاقد این عنصر (مانند خانه جاوید) بودند. شکل ایوان‌ها بسته به نوع نما و دوره تاریخی ساخت متفاوت است. ایوان در نماهای دوره قاجار معمولاً به صورت سرتاسری که در نماهای داخلی فرروفته و در نماهای خارجی بیرون‌زده می‌باشد. اندازه ایوان در نماهای دوره پهلوی کوچک‌تر شده و تنها بخشی از نمای اصلی را در برمی‌گیرد و معمولاً بیرون‌زده است. نوع بازشوها در نماهای بناهای تاریخی رشت نیز اکثراً به صورت در و پنجره می‌باشد. استفاده از پنجره‌های بلند جدا از امکان دسترسی به فضای نیمه‌باز، ایجاد تهویه را نیز فراهم می‌کند.

جدول ۵. تنوع سطوح در نماهای خانه‌های تاریخی رشت

مؤلفه کالبدی	نوع	سبک قاجاری		سبک پهلوی		مجموع
		داخلی	خارجی	داخلی	خارجی	
تنوع سطوح	اصلی	۶	۲	۲	۳	۱۳
	بیرون زدگی	۱	۶	۱	۴	۱۲
	فرورفتگی	۸	۱	۲	-	۱۱

جدول ۵ نشان می‌دهد یکی دیگر از ویژگی‌های خاص نماهای بناهای تاریخی رشت تنوع تعداد سطوح نما می‌باشد. به ندرت می‌توان خانه تاریخی در شهر رشت یافت که تنها از یک سطح تشکیل شده باشد. تنوع سطوح جداره‌های خارجی علاوه بر کارکردهای اقلیمی با ایجاد آسایش حرارتی به کمک کوران باد در فضاهای داخلی باعث ارتباط بهتر داخل و خارج بنا (شفافیت بصری) و همچنین تأثیر زیبایی‌شناختی بر مخاطبین بنا با ایجاد غنای بصری دارد.

جدول ۶. تزئینات و تقارن در نماهای خانه‌های تاریخی رشت

مؤلفه کالبدی	نوع	سبک قاجاری		سبک پهلوی		مجموع
		داخلی	خارجی	داخلی	خارجی	
تزئینات	کم	۸	۶	۳	۳	۲۰
	متوسط و بالا	۷	۳	۲	۴	۱۶
تقارن	نامتقارن	۱	۱	۲	۲	۶
	متقارن	۱۴	۸	۳	۵	۳۰

براساس جدول ۶، تقارن به عنوان یک کیفیت بصری حضور پررنگی در نماهای سبک قاجاری دارد. این میزان در نماهای داخلی در دوران پهلوی کمتر شده اما همچنان بیشتر نماهای خانه‌های تاریخی رشت متقارن هستند. میزان استفاده از تزئینات در جداره‌های بناهای تاریخی عمومی (مانند عمارت شهرداری، ساختمان پست یا هتل ایران با کاربری‌های اداری، گردشگری و ...) نسبت به مسکونی بسیار بیشتر است. اگرچه در نماهای خانه‌های تاریخی نیز نماهایی یافت می‌شود که تزئینات بسیار زیبایی دارند اما تقریباً در تمام نماهای بیرونی بناهای عمومی می‌توان حضور تزئینات و نقش را در جداره یافت. البته استفاده از تزئینات در نماهای خارجی در دوره پهلوی در بناهای مسکونی نیز بیشتر مشاهده می‌شود.

۶. نتیجه‌گیری

مطالعه بناهای تاریخی به عنوان یک رویکرد در شناسایی اصول و ارزش‌های معماری گذشته و استفاده از آن در طراحی‌های امروزی مطرح است. مطالعه مؤلفه‌های سازنده معماری تاریخی گام مهمی در شناسایی این نوع معماری به شمار می‌آید. در این راستا در این پژوهش با معرفی مؤلفه‌های کالبدی، خانه‌های تاریخی رشت مورد مطالعه قرار گرفت. تعداد ۳۰ خانه تاریخی انتخاب و تعداد بیشتری عناصر معماری در استخراج این ویژگی‌ها بررسی گردید. در جدول ۷ یافته‌های پژوهش به صورت تجمیع شده و ویژگی کالبدی خانه‌های تاریخی رشت با توجه به دسته‌بندی آن‌ها بیان شده است.

جدول ۷. ویژگی‌های کالبدی عناصر معماری خانه‌های تاریخی رشت

فضای نیمه‌باز (ایوان)	ایوان‌های داخلی		ایوان‌های بیرونی رو به معبر اصلی	ایوان‌های دوره پهلوی رو به معبر اصلی
	ایوان به صورت فرورفتگی در سطح اصلی نما		ایوان به صورت بیرون زدگی در سطح اصلی نما	
	استفاده از ایوان به عنوان فضای دسترسی و قرارگاه‌های رفتاری متنوع		استفاده از ایوان به عنوان منظرگاه	
	کارکرد اقلیمی ایوان با ایجاد کوران در فضای داخلی		ایجاد سایبان در معبر	استفاده از تزئینات در ایوان‌ها مشابه با نما
	ترکیب ایوان و رواق سرتاسری در نما بیشتر به عنوان فضای دسترسی ایوان به صورت سرتاسری در طبقه بالا		ایوان به صورت بخش بخش در سطح نما	
ورودی (سردر)	ایوان بخشی از نمای اصلی به عنوان فضای رفتاری		محصور بودن نما به عنوان مانع بصری	محصوریت کمتر نسبت به دوره تاریخی‌تر
	استفاده از دست‌انداز صلب و چوبی		استفاده از نرده فلزی با شفافیت بصری بالا	
	ورودی‌های رو به معبر اصلی		ورودی‌های رو به معبر فرعی	ورودی‌های دوره پهلوی رو به معبر اصلی
	قرار دادن فضایی برای نشستن در کنار ورودی		استفاده از خطوط شکسته بیشتر	
	استفاده از نقوش، آجرکاری و کاشی‌کاری به عنوان تزئینات و معرفی بنا		عدم استفاده یا استفاده کم از تزئینات	عرض کمتر نسبت به دوره قاجار
جداره	استفاده از چوب به عنوان مصالح اصلی درب ورودی		استفاده از فلز به عنوان مصالح اصلی درب ورودی	
	استفاده از قوس و منحنی در قاب ورودی			
	قرار دادن سایه‌بان برای ورودی			
	استفاده از قوس و منحنی برای تقسیم بندی جداره			
	قرار دادن رف و فرورفتگی‌هایی در طول در جداره برای نشستن			
تزئینات	تزئینات و شکل‌های مختلف جداره و مشابیهت با تزئینات نما و بازشوهای بنا			
	تزئینات بیرونی بناهای دوره قاجار		تزئینات بیرونی بناهای دوره پهلوی	
	استفاده محدود و ساده از تزئینات در جداره‌های بیرونی		استفاده از تزئینات گچ‌بری و سیمان‌بری در جداره‌های بیرونی	
	استفاده از آجرکاری و کاشی‌کاری در ورودی		تزئینات در قاب‌بندی داخلی و بیرونی بازشوها	
			استفاده از الگوهای انتزاعی و شکلی	
بازشو	بازشوهای داخلی		بازشوهای رو به معبر	بازشوهای دوره پهلوی رو به معبر
	استفاده از نقوش چوبی در قاب‌بندی		عدم استفاده یا استفاده کم از نقش و گره‌چینی چوبی در قاب‌بندی	
	استفاده از شیشه‌های رنگی			
	استفاده بیشتر از ترکیب خطوط منحنی و شکسته در قاب‌بندی		استفاده بیشتر از شکل‌های راست‌گوشه در قاب‌بندی	
	شکل پنجره معمولاً به صورت مستطیل کشیده			
بازشو	استفاده از پنجره لولایی دو طرفه برای استفاده حداکثری از سطح بازشو و کنترل میزان و جهت ورود هوا			

یافته‌های پژوهش نشان داد که خانه‌های تاریخی رشت دارای مؤلفه‌های کالبدی بخصوصی در فرم کلی و موقعیت قرارگیری در محیط (بافت و سایت) می‌باشند. این بناها در نماهای بیرونی و داخلی دارای عناصر شاخصی مانند ورودی، جداره و بازشو هستند که به صورت‌های مختلف و کارکردهای گوناگون ظهور می‌یابند. ایوان در خانه‌های تاریخی رشت نقشی فراتر از یک مؤلفه کالبدی در ایجاد

فضاهای نیمه‌باز، عملکردهای متفاوت و سطوح مختلف جداره داشته و به‌عنوان یک کیفیت بصری در شکل‌گیری تناسبات و نظم‌دهی سایر عناصر نما تأثیرگذار است. تنوع سطوح و مؤلفه‌های کالبدی جداره و آرایه‌های تزئیناتی نیز در ایجاد غنای بصری در نمای خانه‌های تاریخی رشت مشاهده شد.

پیرامون بناهای تاریخی رشت اگرچه پژوهش‌هایی ارزشمند انجام شده است اما تعداد این پژوهش‌ها، اندک می‌باشند. در این پژوهش علاوه بر ویژگی‌های کالبدی خانه‌های تاریخی، مؤلفه‌های کالبدی در نماهای خانه‌های تاریخی رشت نیز مطالعه و بررسی شده است. این موارد می‌تواند به‌عنوان یک منبع در مستندسازی خانه‌های تاریخی رشت و همچنین به‌عنوان یک الگو در مرمت، بازسازی، باززنده‌سازی و یا طراحی آثار جدید مورد استفاده قرار گیرد. یافته‌های این پژوهش می‌تواند در تدوین دستورالعمل‌های طراحی و ضوابط ساخت و ساز به‌گونه‌ای که بناهای معماری و بافت جدید هماهنگی و ارتباط بیشتری داشته باشند، استفاده شود. پیشنهادی و انتزاعی بودن راهنماهای طراحی به طراح این امکان را می‌دهد که با بهره‌گیری از خلاقیت و ذوق هنری، علاوه بر برآورده کردن نیازها و اهداف طراحی، بنایی هماهنگ با زمینه اثر ایجاد کند. به همین منظور، در تبیین و تدوین یافته‌ها و نتایج این پژوهش، مؤلفه‌های کالبدی معماری در پوسته بیرونی بنا که می‌تواند تأثیر بیشتری در ایجاد پیوستگی بصری و هماهنگی با زمینه نقش داشته باشند، در جدول ۷ به صورت گزاره‌های معماری ساده ارائه شده‌اند.

بررسی تعداد بیشتری از خانه‌های تاریخی و بررسی موارد و مؤلفه‌های معماری دیگر از جمله ویژگی‌های فضایی و یا بررسی نمونه‌های معماری تاریخی با کاربری‌های متفاوت می‌تواند موضوع پژوهش‌های بعدی باشد.

۷. حامیان پژوهش

این پژوهش حامی مالی و معنوی نداشته است.

۸. مشارکت نویسندگان

نویسندگان به اندازه یکسان در مفهوم سازی و نگارش مقاله سهیم می‌باشند. همه نویسندگان محتوای مقاله ارسالی برای داوری را تایید کردند و در مورد تمام جنبه‌های کار توافق دارند.

۹. تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که هیچ گونه تضاد منافی ندارند.

۱۰. تقدیر و تشکر

نویسندگان بدین‌وسیله از همه کسانی که به نوعی در انجام این پژوهش یاری رسانده‌اند قدردانی می‌نمایند.

منابع

- حسن‌پور لمر، سعید. (۱۳۹۳). گونه‌شناسی خانه‌های سنتی شهرستان تالش نمونه موردی: روستای خاله سرا. مسکن و محیط روستا، ۳۳ (۱۴۷)، ۱۱۷-۱۳۱. <http://jhre.ir/article-1-594-fa.html>
- خاکپور، مژگان، انصاری، مجتبی، و طاهرینان، علی. (۱۳۸۹). گونه‌شناسی خانه‌های بافت قدیم شهر رشت. هنرهای زیبا، ۴۱، ۲۹-۴۲.
- خاکپور، مژگان، و شیخ‌مهدی، علی. (۱۳۹۰). بررسی تأثیر فرهنگ و تغییرات اجتماعی بر مسکن روستایی گیلان. مدیریت شهری، ۹ (۲۷)، ۲۲۹-۲۴۵.
- خاکپور، مژگان، و عشقی‌صنعتی، حسام. (۱۳۹۳). بررسی اثرگذاری عوامل اجتماعی و فرهنگی بر بافت کالبدی روستاهای گیلان. مسکن و محیط روستا، ۳۳ (۱۴۸)، ۳-۲۰.
- رستم‌پیشه، مریم، نصیرسلامی، سیدمحمد رضا، و تیزقلم زنوزی، سعید. (۱۳۹۸). ارزیابی و تحلیل تطبیقی ساختار کالبدی اقامتگاه‌های بوم‌گردی (مورد مطالعه: اقامتگاه‌های بوم‌گردی تالارخانه بردبار و دیلمای گشت؛ استان گیلان). نشریه علمی - پژوهشی برنامه ریزی توسعه کالبدی، ۶ (۲)، ۱۱۱-۱۳۲.
- سازمان نظام مهندسی ساختمان استان گیلان (GCEO). (۱۳۹۸). نظارت و اجرای احداث اقامتگاه‌های بوم‌گردی گیلان.
- طاهباز، منصوره، و جلیلیان، شهربانو. (۱۳۹۰). شاخصه‌های همسازی با اقلیم در مسکن روستایی استان گیلان. مسکن و محیط روستا، ۳۰ (۱۳۵)، ۲۳-۴۲. <http://jhre.ir/article-1-202-fa.html>
- قربانی‌نیا، انسیه. (۱۳۹۲). بررسی ساختار معماری و عملکرد زیست محیطی مسکن بومی پایدار لاهیجان. هویت شهر، ۷ (۱۶)، ۳۹-۵۰.

- گرچی مهلبانی، یوسف، و دانشور، کیمیا. (۱۳۸۹). تأثیر اقلیم بر شکل گیری عناصر معماری سنتی گیلان. *آرمانشهر*، ۴، ۱۳۵-۱۴۵.
- گرچی مهلبانی، یوسف، و یاران، علی. (۱۳۸۹). راهکارهای معماری پایدار گیلان به‌مراه قیاس با معماری ژاپن. *هنرهای زیبا*، ۴۱، ۴۳-۵۴.
- مهدی نژاد، جمال‌الدین، صادقی حبیب آباد، علی، و مسلم، حمید. (۲۰۱۸). معیارهای طراحی فضاهای آموزشی با تأکید بر قابلیت‌های محیطی موثر بر ذهن و رفتار دانش‌آموزان. *آموزش پژوهی*، ۳(۱۲)، ۱۱۱-۱۴۰. https://researchbt.cfu.ac.ir/article_642.html
- مهرابیان، ساهره، مجدی، شیما، و فرازجو، فروغ. (۱۳۹۴). مقایسه تطبیقی تناسبات فضای پر و خالی در معماری خانه های بومی مناطق جلگه ای و کوهستانی در شرق گیلان. *کنفرانس ملی معماری، شهرسازی، عمران و محیط زیست*.
- وحدت‌طلب، مسعود، یاران، علی، و محمدی خوش‌بین، حامد. (۱۳۹۹). ارزیابی ترجیحات بصری در نماهای مسکونی، مورد مطالعاتی: دوازده خانه تاریخی تبریز. *آرمانشهر*، ۱۳(۳۲)، ۱۷۵-۱۸۸. <https://doi.org/10.22034/AAUD.2019.150473.1692>
- یاران، علی، و محمدی خوش‌بین، حامد. (۱۳۹۸). راهکارهای توسعه مسکن در شهرهای کوچک مطالعه موردی: شهر خمام در استان گیلان. *باغ نظر*، ۱۶(۷۸)، ۱۵-۲۶. <https://doi.org/10.22034/bagh.2019.159599.3884>
- یاران، علی، و مهرانفر، ارس. (۱۳۹۴). تطابق شاخصه های مسکن بومی گیلان با معماری مدرن غرب. *آرمانشهر*، ۱۵، ۱۶۹-۱۷۹.
- یاران، علی، وحدت‌طلب، مسعود، و محمدی خوش‌بین، حامد. (۱۳۹۸). ترجیحات زیبایی‌شناختی پُروخالی در جداره‌های با الگوی معماری سنتی (مطالعه موردی: خانه‌های تاریخی تبریز). *معماری و شهرسازی ایران*، ۱۰(۱۷)، ۶۱-۷۷. <https://doi.org/10.30475/ISAU.2019.90965>
- Devlin, K., & Nasar, J. L. (1989). The beauty and the beast: Some preliminary comparisons of 'high' versus 'popular' residential architecture and public versus architect judgments of same. *Journal of Environmental Psychology*, 9(4), 333-344. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(89\)80013-1](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(89)80013-1)
- Karbalae, F. (2011). Human and Architectural Settlements : A Case Study of Gilan , Iran. *The Asian Conference on Arts and Humanities Official Conference Proceedings*, 381-389.
- Wilson, M. A., & Canter, D. V. (1990). The Development of Central Concepts during Professional Education: An Example of a Multivariate Model of the Concept of Architectural Style. *Applied Psychology*, 39(4), 431-455. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1990.tb01065.x>

References:

- Devlin, K., & Nasar, J. L. (1989). The beauty and the beast: Some preliminary comparisons of 'high' versus 'popular' residential architecture and public versus architect judgments of same. *Journal of Environmental Psychology*, 9(4), 333-344. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(89\)80013-1](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(89)80013-1)
- GCEO. (2019). *Supervision and Implementation of the Construction of Eco-tourism Resorts (Ecolodge) in Guilan*. Guilan Construction Engineering Organization.
- Georgian Mhlbany, J., & Daneshvar, K. (2010). Impact of Climate on the Principles of Gilan Traditional Architecture. *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 3(4), 135-146. http://www.armanshahrjournal.com/article_32649.html
- Georgian Mhlbany, J., & Yaran, A. (2010). Sustainable Architecture Solutions Architecture Gilan compared with Japan. *Honar-Ha-Ye-Ziba: Memary Va Shahrsazi*, 2(41), 43-54. https://jfaup.ut.ac.ir/article_22267.html
- Ghorbaninia, E. (2014). Architectural Structure and Environmental Performance of Sustainable Lahijan Vernacular Settlements, N Iran. *Hoviatshahr*, 7(16), 39-50. https://hoviatshahr.srbiau.ac.ir/article_2717.html. [In Persian]
- Hasanpour, saeid. (2014). The Typology of Traditional Houses in Talesh City: Case Study of Khalehsara 57 Village. *JHRE*, 33(147), 117-131. <http://jhre.ir/article-1-594-en.html>. [In Persian]
- Karbalae, F. (2011). Human and Architectural Settlements : A Case Study of Gilan , Iran. *The Asian Conference on Arts and Humanities Official Conference Proceedings*, 381-389. [In Persian]
- Khakpour, M., Ansari, M., & Tahernian, A. (2010). The typology of houses in old urban tissues of Rasht. *Honar-Ha-Ye-Ziba: Memary Va Shahrsazi*, 2(41), 29-42. https://jfaup.ut.ac.ir/article_22266.html. [In Persian]
- Khakpour, M., & Eshghi Sanati, H. (2015). An Investigation of the Effect of Social and Cultural Factors on the skeletal Texture of Gilan Province's Villages. *JHRE*, 33(148), 3-20. <http://jhre.ir/article-1-607-en.html>. [In Persian]
- Khakpour, M., & Sheikh Mehdi, A. (2011). The effect of culture and social change on rural housing in Guilan. *Urban and Rural Management*, 9(27), 229-245. [In Persian]
- Mahdi Nejad, J.-D., Sadeghi Habibabad, A., & Moslem, H. (2018). Criteria for Educational Space Design with Emphasis on the Environmental Facilities Influencing the Mind and Behavior of Students. *Quarterly Journal of Education Studies*, 3(12), 111-140. https://researchbt.cfu.ac.ir/article_642.html. [In Persian]
- RostamPisheh, M., Nasir Salam, S. M., & Tizghalam Zonouzi, S. (2019). An evaluation and comparative analysis of physical structures in eco-tourism resorts (Case study: Telarkhaneh Bordbar and Deylmay Gasht; Guilan province). *Physical Social Planning*, 6(2), 111-132. <https://doi.org/10.30473/psp.2019.6071>. [In Persian]
- Tahbaz, M., & Jalilian, S. (2011). Compatibility Indicators with Climate in Rural Housing of Gilan province. *JHRE*, 30(135), 23-42. <http://jhre.ir/article-1-202-en.html>. [In Persian]
- Wahdattalab, M., Yaran, A., & Mohammadi Khoshbin, H. (2020). Evaluation of The Visual Preferences in the Residential Façades; Case study: Tabriz Twelve Historical Houses. *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 13(32), 175-187. <https://doi.org/10.22034/aaud.2019.150473.1692>
- Wilson, M. A., & Canter, D. V. (1990). The Development of Central Concepts during Professional Education: An Example of a Multivariate Model of the Concept of Architectural Style. *Applied Psychology*, 39(4), 431-455.

<https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1990.tb01065.x>

- Yaran, A., & Mehranfar, A. (2016). Investigation the Relationship between the Attributes of Vernacular Residential Architecture of Gilan and the Attributes of Modern Architecture. *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 8(15), 169–179. https://www.armanshahrjournal.com/article_34127.html. [In Persian]
- Yaran, A., & Mohammadi Khoshbin, H. (2019). Housing Development Strategies in Small Cities, Case Study: Khomam City in Guilan. *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 16(78), 15–26. <https://doi.org/10.22034/bagh.2019.159599.3884>. [In Persian]
- Yaran, A., Wahdattalab, M., & Mohammadi Khoshbin, H. (2019). The Aesthetic Preferences of Porosity in Façades with Traditional Architecture Pattern (Case Study: Tabriz Historical Houses). *Journal of Iranian Architecture & Urbanism (JIAU)*, 10(1), 61–77. <https://doi.org/10.30475/isau.2019.90>. [In Persian]

نحوه استناد به این مقاله:

محمدی خوش‌بین، حامد؛ انیسی، علیرضا؛ قلی نژاد پیربازاری، علیرضا (۱۴۰۴). مؤلفه‌های کالبدی خانه‌های تاریخی رشت مطالعات جغرافیایی نواحی ساحلی، ۶(۴)، ۱–۲۰.
DOI: 10.22124/GSCAJ.2025.28720.1328

Copyrights:

Copyright for this article are retained by the author(s), with publication rights granted to *Geographical studies of Coastal Areas Journal*. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

